

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са VII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(26-27. X 2012)

Књига I

**ТРАДИЦИЈА И ИНОВАЦИЈЕ
У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Крагујевац, 2013.

Марко М. Јанићијевић¹
Државни универзитет у Новом Пазару
Депаршман за филолошке науке

О МОДАЛНОСТИ У ЗАКОНСКИМ АКТИМА НА СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Ради утврђивања улоге модалности у законским актима из савремене историје, писаним на српском и енглеском језику, у овом раду из прагматичке перспективе, квалитативно и квантитативно, на корпусу анализирамо различите видове реализације модалности, укључујући модалне глаголе, прилоге, придеве и именице, глаголске категорије начина и времена, као и функционалне типове реченица. На граматичко-прагматичком плану, утврђује се граматичка метафора у више тих видова, којом је деонтичка модалност представљена као епистемичка. На лексичко-прагматичком плану, квантитативном анализом установљава се учесталост лексичких маркера модалности и објашњавају неке од њихових најчешћих употреба.

Кључне речи: модалност, деонтичка, епистемичка, маркери модалности, квантитативна анализа, граматичка метафора, појмовна метафора, устав

Увод

Модалност је битна категорија у правном посредовању између друштвене политике и друштвене праксе. У овом раду циљ нам је осветљавање њене улоге у законским актима из савремене историје. Ради тога, из прагматичке перспективе квалитативно и квантитативно анализирамо различите видове реализације модалности, укључујући модалне глаголе, прилоге, придеве и именице, глаголске категорије начина и времена, као и функционалне типове реченица и сл. (в. Портнер 2009).

Појам модалности смо, стога, широко поставили као језички феномен којим граматика омогућава да се нешто каже о ситуацијама, или на основу ситуација, које не морају бити реалне (Портнер 2009).² Традиционално се издвајају две значајне категорије модалности: епистемичка, која се односи на став адресанта према истинитости исказа и деонтичка, која се тиче става адресанта шта је исправно или погрешно. У оквиру обе категорије разликују се вредности, односно степени, модалности, према Халидеју (1985: 337): висок, средњи и низак. Степен модалности у случају епистемичке модалности представља степен вероватноће истинитости пропозиције, а у случају деонтичке модалности степен нужности остварења пропозиције са становишта адресанта.

Та два вида модалности Ферклаф (2003: 106–107) повезује са два типа комуникативне размене: епистемичку модалност са разменом знања, а деонтичку са разменом делатности, која је често усмерена на нејезичку радњу. И један и други тип размене може иницирати било који комуникатор. Као примарне

1 trupko@sezampro.rs

2 Овде се не задржавамо на различитим концепцијама модалности, о којима в., нпр., Портнер 2009, Звекић Душановић 2011.

функције говора, Ферклаф за размену знања везује питање и изјаву, а за размену делатности „захтев“ и „понуду“, схваћене у широком смислу,³ тако да би захтев укључивао, рецимо, говорне чинове наредбе, молбе, а понуда нпр. обећања, претње, извињења, захваљивања (Ферклаф 2003: 108). Притом, примећујемо да се питање и изјава, карактеристични за размену знања, такође могу свести на тако конципиране функције захтева и понуде.

Иако наизглед монолози, законски акти се такође могу посматрати у склопу комуникативне размене између властодржаца и поданика, с обзиром на њихову интеракцију од момента предлагања и процеса доношења закона, до повратног деловања, реакције и утицаја поданика, на законодавство и његов дискурс, чији је законски текст резултат.

Анализу смо засновали на хетерогеном корпусу највиших законских аката писаним на српском и енглеском језику, наиме на поређењу уставâ Југославија 1946–1992, Србије од 1990. и 2006. г. и Европске конвенције о људским правима (српска верзија), те њиховом контрастирању са Уставом САД (1787) и верзијама на енглеском Уговора о Уставу за Европу (2004) и Европске конвенције о људским правима (1950).

Анализа

Грамаџичко-прагмаџички план. У сусрету са анализираним корпусом, можда прво што се примећује јесте индикативни (декларативни) грамаџички начин, који је типичан за изјаве, односно за асертиве (в. примере). Упркос томе, законе не можемо сврстати у асертиве, јер, дакако, њихова функција није да просто информишу или тврде, или нешто слично, попут предвиђања друштвеног живота, при чему би истинитост изреченог била у првом плану. Уз признавање комисивне функције у онима уговорног типа (в. пример 1⁴), законе најпре можемо окарактерисати као посебну врсту директива,⁵ где се грађани као реципијенти наводе на исказане пропозиције (уп. Серлово виђење да је „закон директиван по намери“ [Серл 1979: 28]).

(1) The High Contracting Parties shall secure to everyone within their jurisdiction the rights and freedoms defined in Section I of this Convention. (Конвенција: чл. 1)

С тим у виду, пре би се могао очекивати императивни (заповедни) начин, који је типичнији за захтеве (архетипичан према Ферклафу [2003: 117]), а посебно за „наредбе под претњом“,⁶ како, рецимо, правни позитивиста Остин карактерише законе (в. Харт 1994: 41). Заправо, с обзиром на Ферклафово најопштије разликовање у (језичком) деловању, захтева и понуде, примарна компонента закона – прескриптивна, има обележја захтева (и то у виду уредбе), иницираног од стране његовог агентивног актера – власти, а друга компонента – репресивна – обележја „понуде“, и то (у виду) претње, превентивне делатности законодавца инициране од стране реципијената – поданика. Стога, доминантан тип размене

3 У смислу „тражења“ и „пружања“ делатности, како интерпретирамо.

4 У примерима су модализовани предикати или њима одговарајући елементи процеса подвучени, док су маркери модалности дати курзивом.

5 За њу нам се најприкладнијим чини термин „норматив“.

6 Примећујемо да би законима пре одговарала функција „претеће уредбе“, као и то да би сама „наредба“, својом илокуционом снагом, требало да имплицира „претњу“, односно реакцију према адресату као ефекат њеног непридржавања.

у анализираном корпусу јесте, дакако, размена делатности, иако је у анализираном корпусу доследно представљена индикативним (декларативним) граматичким начином у форми размене информација.

Тако је, дакле, употребљена својеврсна „граматичка метафора“⁷, којом је сложена нормативна интеракција у ствари репрезентована као пука размена знања. Стратешки разлози употребе метафоре могу се наћи у тежњи законодавца да пропозиционални садржај норми оствари, односно учини истинитим, фактичним. Пратећи је ефекат промоције порука на учтивiji начин, наиме скривањем статусне неједнакости комуникатора, и то тако што су обележја обавештајног, статусом учесника немаркираног, граматичког облика пресликана на домен статусно маркираног законодавног текста. Тако, мистификација релација моћи у спреси је са „естетизацијом јавног живота“ (термин из Чоулиараки и Ферклаф 1999).

Према Пантеру и Торнбурговој (2009: 16), „граматичке метонимије/метафоре су појмовне метонимије/метафоре које мотивишу дистрибуциона својства функцијских речи, граматичких морфема и класа речи (именица, глагола, придева, итд.)“. На основу тога би поменута граматичка метафора била заснована на аналогној појмовној метафори ИМПЕРАТИВ ЈЕ ИНДИКАТИВ.

С њом у вези, текстови анализираних домаћих устава употребљавају махом модални презент. Презент доприноси представи потенцијалног као актуелног, жеља и очекивања законодавца као стварности. Дакле, оно што тек (условно речено) „треба“ да буде (прескрипција) представљено је као да већ јесте (дескрипција).⁸ Употребљени модални презент има форму квалификативног презента, за који је карактеристична „сталност присуства онога што се презентом означава“ (Стевановић 1986: 592–3). А циљ законодавца управо је и дуготрајност норми. Тако долазимо до конкретније метафоре за корпус на српском језику: ИМПЕРАТИВ ЈЕ КВАЛИФИКАТИВНИ ПРЕЗЕНТ.

(2) Главни град Републике Србије [Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и сл.] је Београд. (Устав ФНРЈ; Устав СФРЈ 1963; Устав СФРЈ 1974; Устав СРЈ; Устав РС 1990; Устав РС 2006)

(3) Стан је неповредив. (Устав ФНРЈ; чл. 29; СФРЈ 1963: 52; СФРЈ 1974: чл. 184; СРЈ; чл. 31; РС 1990: чл. 21; РС 2006: чл. 40)

(4) Република Србија уређује и обезбеђује: сувереност, независност и територијалну целокупност Републике Србије и њен међународни положај и односе с другим државама и међународним организацијама ... (Устав РС 1990: чл. 72; Устав РС 2006: 97)

(5) Суд суди у већу ... (Устав СФРЈ 1963: чл. 140; Устав СФРЈ 1974: чл. 228; Устав РС 1990: чл. 98; Устав РС 2006: 142)

У корпусу на енглеском језику користи се модални футур са формалним *shall* у 3. л. (примери 1 и 6), а квалификативни презент у пружању људских права (пример 7). Како сматра Портнер (2009: 233), нејасно је да ли је неепистемичко *shall* маркер темпоралности или модалности. У овом раду га посматрамо као маркер футура с обзиром на то да он одговара презенту у југословенској/српској

7 Термин који је увео М. А. К. Halliday (1985: 321), проширујући традиционални појам метафоре на граматичку.

8 ⁷ Уп. Хјумову дистинкцију „јесте-треба“ („is-ought“), те Серлов приговор на „Хјумов закон“ (Searle 1964).

уставноправној традицији. У верзији Конвенције о људским правима на српском језику модалном футуру махом одговара модални презент (пример 8), што, заправо, представља превођење у ту традицију.

(6) The executive Power shall be vested in a President of the United States of America. (Устав САД: чл. 2)

(7) Everyone has the right to liberty and security of person. (Конвенција: чл. 5; Устав ЕУ: чл. II-66)

(8) Високе стране уговорнице јемче свакоме у својој надлежности права и слободе одређене у Делу И ове Конвенције. (Конвенција срп.: чл. 1)

Услед њихове узрочно-последичне повезаности са наведеним граматичким метафорама, могу се формулисати својеврсне „прагматичке метафоре“ (термин који користи Ферклаф [2003]) као аналогне појмовне метафоре на којима се оне заснивају, или речју, ДИРЕКТИВ (НОРМАТИВ) ЈЕ АСЕРТИВ, НОРМА ЈЕ ТВРДЊА, те ПРЕСКРИПЦИЈА ЈЕ ДЕСКРИПЦИЈА. А свим наведеним метафорама могли бисмо надредити метафору апстрактнијег нивоа, и то метафору модалности, будући да су њихови изворни и циљни домени видови испољавања модалности. У питању је метафора ДЕОНТИЧКА МОДАЛНОСТ ЈЕ ЕПИСТЕМИЧКА МОДАЛНОСТ.

2.2. *Лексичко-прагматички план.* Деонтичка модалност може се метафорички асоцирати са епистемичком модалношћу и услед полисемичности „исправног“ и „погрешног“, али као изворни појмовни домен (в. Чилтон 2004), што илуструју и двосмислени примери 9 и 10.

(9) Лице за које постоји основана сумња да је учинило кривично дело може бити притворено ... (Устав СФРЈ 1974: чл. 178; Устав РС 1990: чл. 16; Устав РС 2006: чл. 30)

(10) Their [members of the Court of Auditors] independence must be beyond doubt. (Устав ЕУ: чл. III-385)

У анализираном корпусу обилато се користе лексички маркери (деонтичке) модалности. Како показују табеле 1 и 2, најзаступљенији је низак степен модализације, тј. слаба модалност (допуштање/могућност), потом висок ниво, тј. јака модалност (нужност), док је средњи степен модализације, тј. умерена модалност (потреба), најређи, значајније заступљен само у социјалистичким уставима. У том погледу најчешће модализован, сразмерно дужини (израженој бројем речи) убедљиво је Устав Србије из 1990. г., док је најређе модализован, и у том смислу најкатегоричнији, Устав САД. Уочљиво је да је корпус аката на српском језику значајно фреквентније лексички модализован него корпус на енглеском.

Најчешћи модал је глагол *моћи*, који, као и синонимни му у означавању деонтичке модалности глагол *смећи* и *имати право*, у свом потврдном облику обележава низак степен (слабу модалност), а у одричном висок степен модализације (јаку модалност), за разлику од глагола *морати* код кога је обрнут случај. Употребом модала *моћи* постигнут је виши степен учтивости у односу на пермисив *смећи*, али и двосмисленост, као у примеру 9. У корпусу на енглеском језику, најучесталији је модал ниског степена *may*.

Табела 1. Учестали маркери модализације у анализираном корпусу српског језика.

УСТАВИ МОДАЛИ	ФНРЈ (1946)	СФРЈ 1963.	СФРЈ 1974.	СРЈ (1992)	РС 1990.	РС 2006.
СЛАБИ МОДАЛИ	102	515	785	203	225	380
глагол ,моћи ^с (потврдан облик)	21	177	225	58	64	93
глагол ,смети ^с (потврдан облик)	0	0	0	2	2	0
глагол ,морати ^с (одричан облик)	0	0	0	0	0	0
именица ,могућност ^с	1	8	23	4	4	7
именица ,право ^с	65	255	421	91	108	226
именица ,слобода ^с	9	51	61	44	39	34
придев ,слободан ^с	4	18	42	2	4	12
прилог ,слободно ^с	2	6	13	2	4	8
УМЕРЕНИ МОДАЛИ	5	41	101	2	7	7
именица ,потреба ^с	1	26	85	1	5	4
придев ,потребан ^с	3	12	15	1	2	3
глагол ,требати ^с	1	3	1	0	0	0
ЈАКИ МОДАЛИ	40	220	394	79	99	149
глагол ,моћи ^с (одричан облик)	13	47	83	31	28	56
глагол ,смети ^с (одричан облик)	1	5	6	2	2	5
глагол ,морати ^с (потврдан облик)	4	18	16	10	9	12
именица ,дужност ^с	10	78	124	13	32	14
придев ,дужан ^с	4	24	35	10	11	29
именица ,обавеза ^с	5	29	94	5	7	15
придев ,обавезан ^с	3	9	17	3	5	4
прилог ,обавезно ^с	0	3	1	0	0	0
придев ,неопходан ^с / ,нужан ^с	0	7	17	5	5	14
УКУПНО МОДАЛА	147	776	1280	284	331	536
укупан број речи	6 349	21 793	40 674	7 520	7 524	14 819
релативна модализација	2,32%	3,56%	3,15%	3,78%	4,4%	3,62%

Табела 2. Учестали маркери модализације у анализираном корпусу енглеског језика.

ЗАКОНИ МОДАЛИ	Устав САД	Устав ЕУ	Конвенција
СЛАБИ МОДАЛИ	68	641	207
глагол ,can ^с (потврдан облик индикатива)	0	3	1
глагол ,may ^с (потврдан облик)	44	339	59
глагол ,can ^с (потенцијал [,could ^с])	0	3	2
придев ,possible ^с	0	13	1
придев ,free ^с	4	25	6
именица ,right ^с	19	186	92
именица ,freedom ^с	1	72	46
УМЕРЕНИ МОДАЛИ	2	50	1

глагол ‚should‘	0	15	0
глагол/именица ‚need‘	0	35	1
придев ‚needful‘	2	0	0
ЈАКИ МОДАЛИ	16	265	27
глагол ‚must‘ (потврдан облик)	0	36	1
глагол ‚must‘ (одричан облик)	0	4	0
глагол ‚can‘ (одричан облик индикатива)	1	6	1
глагол ‚may‘ (одричан облик)	0	5	4
глаголски придев ‚obliged‘	1	5	0
глаголски придев ‚required‘	3	36	5
придев ‚necessary‘	9	133	13
именица ‚obligation‘	2	40	3
УКУПНО МОДАЛА	86	956	235
укупан број речи	7 629	66 432	10 550
релативна модализација	1,13%	1,44%	2,23%

Табеле 3 и 4 упоредно приказују најчешће модализоване процесе⁹ маркера ма модалности из табела 1 и 2, с тим што су у анализу укључени и номинализовани и адвербизирани/адјективизирани процеси. Вредности учесталости модалитета су разврстане према поларности (потврдна/одрична) и према степену модалности (низак/висок, с обзиром на мању заступљеност средњег нивоа). С посебним обзиром на реткост квантитативних анализа које укључују наведене параметре, дајемо неке примере модализације модалним именицама (примери 11 и 12), модалним придевима (13 и 14), и модалним прилозима (15 и 16), при чему примери 11, 13 и 15 илуструју низак степен, а 12, 14 и 16 висок степен модалности.

(11) *Права* запослених и њихових породица на социјално обезбеђење и осигурање уређују се законом. (Устав РС 2006: 69)

(12) Законом се може утврдити *обавеза удруживања* средстава у те сврхе и за запошљавање уопште

(13) Јамчи се *слободан избор* занимања и запослења. (Устав СРЈ: чл. 54)

(14) The Commission ... *shall*, where *necessary*, *adopt* appropriate European regulations or decisions. (Устав ЕУ: чл. III-166)

(15) Свако *слободно бира* своје занимање и запослење. (Устав СФРЈ 1963: чл. 36; СФРЈ 1974 чл. 160)

(16) Радници *се обавезно осигуравају* ... (Устав СФРЈ 1963: чл. 38)

Табела 3. Модализација процеса у анализираном корпусу српског језика: Ј46 – Устав ФНРЈ, Ј63 – Устав СФРЈ из 1963, Ј74 – Устав СФРЈ из 1974, Ј92 – Устав СРЈ, С90 – Устав Србије из 1990, С06 – Устав Србије из 2006.

⁹ Термин „процес“ (који обухвата радње, стања, збивања) користимо на начин као у системско-функционалној лингвистици (в. Халидеј 1985).

модалност текст	низак степен												висок степен											
	J46	J63	J74	J92	C90	C06	J46	J63	J74	J92	C90	C06	J46	J63	J74	J92	C90	C06						
поларност	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-		
бирати	4	/	19	/	13	/	3	/	2	/	5	/	/	/	/	4	/	7	/	1	/	1	/	2
вршити	2	/	6	/	4	/	2	/	2	/	3	/	/	1	4	1	2	9	/	/	1	1	/	4
донети	/	/	1	/	2	/	/	/	/	/	/	/	/	/	2	3	2	1	/	/	/	1	1	/
доносити	1	/	6	/	8	/	/	/	/	/	/	/	/	/	2	/	1	3	/	/	/	/	/	/
изабрати	3	/	2	/	1	/	2	/	2	/	6	/	/	/	1	/	/	/	/	/	/	/	/	/
имати	3	/	7	/	6	/	1	/	/	/	2	/	/	/	1	2	1	2	1	1	1	1	/	1
обављати	/	/	/	/	2	/	1	/	3	/	/	/	/	/	/	2	2	1	6	/	3	/	2	
обезбедити	/	/	1	/	3	/	1	/	2	/	2	/	/	/	1	1	1	2	/	/	/	/	/	
обезбеђивати	/	/	5	/	1	/	/	/	/	/	/	/	/	/	7	/	4	1	/	/	/	/	/	
ограничити	1	/	3	/	9	/	6	/	7	/	11	/	/	1	/	2	1	1	1	1	1	/	4	1
одлучити	1	/	5	/	6	/	4	/	5	/	1	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1	/	/	/
одредити	1	/	13	/	11	/	/	/	3	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
осигурати	/	/	/	/	1	/	/	/	3	/	1	/	/	/	/	2	1	1	/	/	/	/	/	/
оснивати	5	/	4	/	9	/	2	/	1	/	6	/	/	/	1	1	1	/	/	/	/	/	1	
остваривати	/	/	/	/	6	/	/	/	/	/	2	/	/	/	/	1	/	/	/	/	/	/	/	/
поверити	/	/	2	/	7	/	/	/	4	/	7	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
поднети	2	/	3	/	8	/	5	/	3	/	5	/	/	/	/	/	/	1	/	1	/	1	1	1
покренути	/	/	4	/	8	/	/	/	/	/	6	/	/	1	/	3	/	/	/	/	/	/	6	/
предвидети	/	/	13	/	4	/	/	/	/	/	2	/	/	/	/	/	/	/	/	1	/	/	/	/
предлагати	/	/	6	/	12	/	/	/	1	/	3	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1	/	/	/
предложити	2	/	4	/	1	/	1	/	2	/	1	/	/	/	/	1	/	/	/	/	/	/	2	/
примењивати	/	/	1	/	2	/	1	/	1	/	/	/	/	/	/	3	/	/	/	/	/	/	/	/
притворити	/	/	2	/	2	/	/	/	1	/	2	/	/	/	1	3	1	3	1	2	1	4	/	1
прописати	/	/	5	/	16	/	3	/	5	/	6	/	/	/	2	/	3	/	1	/	1	/	1	/
развијати	/	/	1	/	7	/	/	/	1	/	3	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
разрешити	2	/	3	/	2	/	3	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	2	/	/
састати се	1	/	2	/	2	/	3	/	2	/	6	/	/	/	1	/	4	/	/	1	/	/	1	/
удруживати	/	/	6	/	15	/	1	/	/	/	3	/	/	/	4	1	1	/	/	/	/	/	/	/
утврдити	/	/	2	/	18	/	/	/	2	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

Табела 4. Модализација процеса у анализираном корпусу енглеског језика.

модалност текст	низак степен						висок степен					
	Устав САД		Устав ЕУ		Конвенција		Устав САД		Устав ЕУ		Конвенција	
поларност	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
adopt	/	/	55	/	/	/	/	/	2	/	/	/
choose/chuse	3	/	1	/	1	/	/	/	/	/	/	/
decide	/	/	9	/	3	/	/	/	/	/	/	/
(re)elect	/	/	3	/	3	/	/	/	/	/	/	/
establish	1	/	15	/	/	/	/	/	1	/	/	/
include	1	/	6	/	/	/	/	/	11	/	/	/
move	/	/	13	/	1	/	/	/	/	/	/	/
provide (for)	5	/	3	/	/	/	/	/	1	/	/	/
request	/	/	11	/	1	/	/	/	/	/	/	/
respect	/	/	2	/	2	/	/	/	2	/	1	/
specify	/	/	2	/	4	/	/	/	/	/	/	/
take (an action)	/	/	17	/	2	/	/	/	/	/	/	/
vote	5	/	10	/	/	/	1	/	/	/	/	/

Осврнимо се на употребу модалности код неких од квантитативно највише модализованих процеса.

Процес *ограничити* најчешће је модализован у рефлексивнопасивним конструкцијама са људским правима као субјективизираним пацијентом, као у при-

меру 17. У таквим случајевима, низак степен, маркиран глаголом *моћи*, коинцидира са високим степеном модализације тог процеса, маркираним придевом *неоиходан*, што узрокује контрадикцију типа: „ако мора, може (а и не мора!)“¹⁰. У Конвенцији и Уставу ЕУ ограничења људских права слично су реализована њима синонимним модалима *may* и *necessary*, или се уместо *may*, пак, користи *shall*, постижући категоричност одредбе.

(17) Слобода изражавања *може се* законом *ограничити*, ако је то *неоиходно* ради заштите права и угледа других, чувања ауторитета и непристрасности суда и заштите јавног здравља, морала демократског друштва и националне безбедности Републике Србије. (Устав РС 2006: чл. 46)

Процеси *огредити*, *предвидети*, *прописати*, *ушврдити* најчешће су модализовани такође у рефлексивнопасивним конструкцијама са *законом* као топикализованим средством (уп. пример 17), а начинима и околностима примене норме као субјективизираним пацијенсом, чиме се оставља могућност њене конкретизације, као у примеру 12. Слична је улога модализације процеса *adopt* у Уставу ЕУ, са различитим правним актима као пацијенсом, с тим што је он обично са исказаним агенсом (уп. пример 14), затим процеса *provide (for)*, у Уставу САД са *Конгресом* као агенсом, а у Уставу ЕУ деагентизованог са неким прописом или његовим предметом као субјективизираним средством, и др.

Процеси *бирати* и *избирати*, изражавајући основно демократско начело – а анализирани акти се представљају демократским (са формалним изузетком Устава САД) – модализовани су на различите начине, први најчешће у пасивном, а други обично у номинализованом облику: осим придевом *слободан* (пример 13) и одговарајућим прилогом (пример 15), и именицом *право* (*право избора / да буде биран / да бира*), те глаголом *моћи* (*[не] може бити биран*). Запажа се виша учесталост модализације тих процеса у уставима СФРЈ, која корелира са инхерентно више могућности за учешће радника и грађана уопште, као агенса и пацијенса процеса, а друштвено релевантним асоцијацијама у систему социјалистичког самоуправљања како га поменути акти конструишу (уп. и процес *угруживаћи*). Одговарајући процеси *choose/chuse*¹⁰, *(re)elect* и *vote* модализовани су именицама *right* и *freedom* и глаголом *may*, први најчешће у активном, други у пасивном или номинализованом, а трећи у инфинитивном облику (са *to*).

Закључак

Улогу модалности у највишим законским актима посматрали смо из прагматичке перспективе на граматичком и лексичком плану. На граматичко-прагматичком плану, утврђују се граматичке/прагматичке метафоре у више видова испољавања модалности, и доводе се у везу са одговарајућим појмовним метафорама којима су мотивисане. Метафора ДЕОНТИЧКА МОДАЛНОСТ ЈЕ ЕПИСТЕМИЧКА МОДАЛНОСТ може се установити као метафора општијег нивоа која би укључивала појмовне метафоре које мотивишу употребу индикативног граматичког начина, односно формално обавештајних реченица, у домаћем корпусу углавном модалног презента у форми квалификативног, коме у корпусу на енглеском махом одговара модални футур, и сл. Разлог употребе те метафоре,

¹⁰ *Chuse* је облик из основног текста Устава САД, док се облик *choose* користи од дванаестог амандмана (1804).

која указује на транскултурну законодавну традицију, налазимо у интересу законодавца да (политичке) норме преслика на (практичне) чињенице, те да учтивije промовише поруке прикривањем статусне неједнакости између комуникатора.

На доминантно лексичко-прагматичком плану, квантитативном анализом установљава се учесталост лексичких маркера модалности и објашњавају неке од њихових најчешћих употреба. Изузимајући контроверзни маркер *shall*, од лексичких маркера (деонтичке) модалности најучесталији су они ниског степена обавезивања – допуштања (глагол *моћи/мау* у потврдном облику, именице *право/right* и *слобода/freedom*), који су готово увек у потврдном облику, затим високог – нужности (нпр., глагол *моћи* у одричном облику, именица *дужности*, придев *necessary*), док су они средњег степена – потребе – најређи. У том погледу, корпус аката на српском језику значајно је фреквентније модализован него корпус на енглеском. Варијације у употреби лексичке модалности испољавају се, пре свега, међукултурно, односно међујезички, а дијахронијски нарочито између устава СФРЈ и осталих, услед посвећења нешто другачијим облицима друштвеног живота.

Литература

- Звекић Душановић 2011: D. Zvekić Dušanović, *Modalnost: Motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Пантер и Торнбург 2009: K.-U. Panther & L. Thornburg, Introduction: On figuration in grammar, in: K.-U. Panther, L. Thornburg & B. Barcelona (Eds.), *Metonymy and metaphor in grammar*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1–44.
- Портнер 2009: P. Portner, *Modality*, Oxford: Oxford University Press.
- Серл 1964: J. R. Searle, How to Derive 'Ought' From 'Is', *Philosophical Review*, 73, 43–58.
- Серл 1979: J. R. Searle, *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Стевановић 1986: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) 2: Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Ферклаф 2003: N. Fairclough, *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*, New York: Routledge.
- Халидеј 1985: M. A. K. Halliday, *An Introduction to Functional Grammar*, London: Arnold.
- Харт 1994: H. Hart, *Pojam prava*, Podgorica/Cetinje: CID/Izdavački centar.
- Чилтон 2004: P. Chilton, *Analysing Political Discourse: Theory and practice*, London: Routledge.
- Чоулиараки и Ферклаф 1999: L. Chouliarakis & N. Fairclough, *Discourse in Late Modernity*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Извори

- Конвенција: *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. <<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/005.htm>>. 20.3.2013.
- Конвенција срп.: *Конвенција за заштитију људских права и основних слобода*. <<http://www.zastupnik.mpravde.gov.rs/images/SerbianSerbe01.pdf>>. 20.3.2013.
- Устав ЕУ – Treaty establishing a Constitution for Europe, *Official Journal of the European Union*, C series, No 310 (16 December 2004).

Устав РС 1990: Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, 1.
Устав РС 2006: Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, 98.
Устав СФРЈ 1963: Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, *Службени листи Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, XIX/14.
Устав СФРЈ 1974: Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, *Службени листи Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, XXX/9.

ON MODALITY IN THE LAWS WRITTEN IN SERBIAN AND ENGLISH

Summary

Modality is a major category of legal mediation between social politics and social practice. With a view to determining its role in the laws belonging to contemporary history and written in Serbian and English, in this paper, from a pragmatic perspective, we qualitatively and quantitatively analyse various aspects of modality realisation, including modal verbs, adverbs, adjectives and nouns, the verbal categories of mood and tense, as well as sentence types and the similar. The analysis is corpus-based on the comparison of the constitutions of Yugoslavia 1946-1992, Serbia 1990-2006, the Serbian and the English version of the European Convention on Human Rights, the Constitution of the USA and the Treaty Establishing a Constitution for Europe.

On the grammatical-pragmatic plane, grammatical/pragmatic metaphors are established in various aspects of modality manifestation and associated with the corresponding conceptual metaphors which motivate them. The reason for the encompassing DEONTIC MODALITY IS EPISTEMIC MODALITY metaphor is found in the legislator's interest to map (political) norms onto (practical) facts and to promote the messages more politely by concealing the status inequality between the communicators.

On the chiefly lexical-pragmatic plane, by quantitative analysis it is established that the low-degree modality is the most used one, predominantly marked by the verb "moći"/"may", or the nouns "right" and "freedom". Variations in lexical modality use are manifested, first of all, cross-linguistically and crossculturally, while in diachrony particularly between the constitutions of SFRY and the others, due to commitment to somewhat different forms of social life.

Key words: modality, deontic, epistemic, markers of modality, quantitative analysis, grammatical metaphor, conceptual metaphor, constitution

Marko M. Janićijević